

священник Іван МУЗИКА*
priest Ivan MUZYKA**

ORCID.org/0009-0007-8772-2338

ігумен Євфимій (ФУРСЕНКО)***
igumen Yefymii (FURSENKO)****

УДК 262.3:347.73:355.233.2(=161.2)

DOI: 10.35332/2411-4677.2025.26.17

ORCID.org/ 0009-0000-7603-8820

ПРАВОСЛАВНЕ ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, КАНОНІЧНО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

ORTHODOX MILITARY CHAPLAINCY IN UKRAINE: HISTORICAL DEVELOPMENT, CANONICAL AND LEGAL FOUNDATIONS, AND CONTEMPORARY CHALLENGES

Постановка проблеми. Православне військове капеланство є невід'ємною складовою духовного супроводу військовослужбовців, що набуває особливої ваги в умовах воєнних конфліктів і соціально-політичних трансформацій. Повномасштабна агресія росії проти України актуалізувала потребу у якісному духовному та моральному забезпеченні війська, що сприяє не лише зміцненню бойового духу, а й підтриманню моральної стійкості особового складу.

У статті розглянуто процес історичного становлення православного військового капеланства в Україні, його канонічно-правові засади та сучасні виклики. Проаналізовано канонічну основу капеланського служіння у світлі традицій Православної Церкви, а також основні документи, якими регламентується діяльність військових священнослужителів у церковній та державній площинах. Особливу увагу

* Військовий капелан Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут.

** Military Chaplain of the Military Institute of Telecommunications and Information Technologies named after the Heroes of Kruty.

*** Кандидат філософських наук, старший викладач кафедри церковно-практичних дисциплін Київської православної богословської академії.

**** Candidate of Philosophical Sciences (PhD), senior lecturer at the Department of Church-Practical Disciplines of Theology of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

Дослідження історичних, канонічних і сучасних аспектів православного військового капеланства є важливим для розуміння його місця в духовному житті та системі національної безпеки.

Історичний аналіз відображає еволюцію військового капеланства від ранніх форм пастирської опіки до сучасних інституційних структур у лавах збройних сил, зберігаючи при цьому спадкоємність традицій. Канонічна основа визначає його легітимність у межах церковного й державного права, окреслюючи статус і компетенцію капеланів. Сучасні виклики, зумовлені війсьними та соціальними факторами, актуалізують потребу у фаховій богословській і морально-психологічній підготовці духовенства до служіння у військовому середовищі.

Метою статті є дослідження історичного становлення та канонічно-правових засад православного військового капеланства в Україні, а також виявлення основних викликів, перед якими воно постає у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика військового капеланства в сучасних дослідженнях розглядається у площині богослов'я, історії Церкви, релігієзнавства та права. У працях науковців і богословів окреслено історичні витоки, богословські засади та духовно-пастирський вимір цього служіння. Окрему увагу приділено правовому статусу капеланів і взаємодії Церкви та держави в

приділено актуальним проблемам і викликам, що постали перед інститутом капеланства в умовах російської воєнної агресії. У статті окреслено роль православного капелана у процесі духовної підтримки військовослужбовців і зміцнення морального стану війська.

Ключові слова: православне військово-капеланство, капелан, Україна, канонічне право, канони, закони, церковні документи, духовна опіка, Церква і держава, воєнні виклики, сучасність.

The article examines the historical formation of Orthodox military chaplaincy in Ukraine, its canonical and legal foundations, and the contemporary challenges it faces. The evolution of this ministry is traced from the early forms of pastoral care for soldiers to modern institutional structures within the armed forces, demonstrating the continuity of church traditions and their adaptation to new social realities. The canonical foundations of chaplaincy are revealed, its legitimacy within both ecclesiastical and state law is defined, and the legal status, competence, and duties of military chaplains are outlined. The study analyzes key documents regulating the activity of military clergy in ecclesiastical and governmental contexts. Particular attention is given to the current problems and challenges facing the chaplaincy institution amid the Russian military aggression, including insufficient training of chaplains, difficulties in

процесі інституційного оформлення капеланства. Водночас канонічні основи та сучасні виклики православно-військового капеланства, зумовлені війною росії проти України, потребують подальшого системного осмислення.

Виклад основного матеріалу.

Перші капелани з'явилися ще в ранньохристиянську епоху, коли Церква почала активно відповідати на потреби віруючих, які опинилися в особливих обставинах, а саме у часі війни. Духовний шлях перших капеланів був сповнений жертвовності. Вони не мали захисту чи привілеїв, але часто перебували в тих самих небезпечних умовах, що й воїни.

Їхнє життя було втіленням євангельського заклику: «немає більшої любові, ніж хто душу свою покладе за друзів своїх» (Ін. 15:13). Саме тому капелани завжди були не просто служителями культу, а живими свідками Божої присутності серед страждання.

Однією з перших історичних постатей, яку вважають духовним прообразом капелана, є святий Мартин Турський (316–397 рр.). Ще будучи римським воїном, він повернувся до християнства і уславився своєю милосердною поведінкою. Зокрема, коли віддав жебракові половину свого плаща. Ставши християнином, Мартин покинув військо і все своє життя присвятив Церкві, закладаючи таким чином моральну основу майбутнього інституту капеланства [Філарет, патр., 2003, с. 325].

Його життєвий приклад надихнув багатьох. Уже в IV столітті в Римській імперії священнослужителі стали супроводжувати військові підрозділи, надаючи солдатам духовну підтримку. Це були перші спроби інституалізувати духовну опіку поза межами храму. Візантійська традиція продовжила цю практику. Однак православні пастирі називалися не капеланами, а військовими священниками. Священники були присутні при

interaction with military units, and limited material support.

The article emphasizes the need for a systematic approach to overcoming these challenges, involving the improvement of resource provision, the organization of psychological support, and the enhancement of public awareness regarding the significance of chaplaincy. The role of the Orthodox chaplain in providing spiritual support to servicemen and strengthening the moral condition of the army is outlined. It is shown that the effectiveness of pastoral ministry in the military environment depends on the theological, psychological, and organizational preparedness of the chaplain.

The findings have both scholarly and practical significance for improving modern forms of pastoral care in the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: *Orthodox military chaplaincy, chaplain, Ukraine, canon law, canons, legislation, church documents, spiritual care, Church and state, military challenges, modernity.*

арміях, благословляли воїнів перед битвами, відспівували загиблих і підтримували моральний дух.

Капеланське служіння на землях Київської Русі, як і в багатьох інших християнських культурах, формувалося поступово, тісно пов'язане з прийняттям християнства у 988 році князем Володимиром Великим. На відміну від Західної Європи, де капелани мали правовий статус, у Київській Русі це служіння було менш формалізованим і тісно переплетене із київською митрополією, яка розвивалася під впливом Візантії [Михайлишин І., прот. 2006, с. 256].

Через брак збережених письмових джерел проблематично повністю відтворити всі деталі капеланського служіння в Київській Русі. Однак археологічні знахідки, літописні свідчення і церковні тексти дозволяють зробити висновок, що духовна підтримка воїнів і державних діячів була органічною частиною життя тогочасного суспільства.

У часи козацтва капеланське служіння набуло особливого значення і стало більш організованим, порівняно з попередніми історичними періодами. Козаки, як військово-суспільна спільнота, дуже цінували духовну підтримку, адже життя на Січі було постійно пов'язане з ризиком і війною. Священники, які супроводжували козацькі загони, виконували не лише релігійні обряди, а були моральними наставниками, духовними провідниками та навіть радниками для кошових отаманів і старшин. Капелани допомагали підтримувати бойовий дух, благословляли перед походами, відправляли панахиди за загиблими, тим самим зміцнюючи почуття єдності та віри серед козаків.

Правила для капеланів у козацьких військах, хоч і не були формалізованими у вигляді окремих документів, регулювалися церковними канонами та звичаями, що склалися у православній традиції. Відомо, що капелани мусили вести благочестивий спосіб життя, бути прикладом для воїнів у вірі й моралі. Крім того, на Січі існували спеціальні церкви, де відбувалися богослужіння для військових і членів козацької громади. Це було важливо для консолідації козацької ідентичності як захисників православ'я та української землі.

Упродовж ХХ століття військово-капеланство зазнало суттєвих трансформацій, зумовлених політичними змінами, світовими війнами та ідеологічними процесами. У першій половині століття воно функціонувало в межах традиційних церковних структур і було важливим чинником духовної підтримки вій-

ськових у період воєнних конфліктів. Після Другої світової війни, в умовах радянського режиму, діяльність капеланів на українських землях була припинена, оскільки державна політика атеїзму виключала присутність Церкви у війську. Водночас у країнах Західної Європи та Північної Америки відбувалося інституційне оформлення військового душпастирства, яке набуло державного визнання.

Відродження капеланського служіння в Україні розпочалося наприкінці ХХ століття, після відновлення незалежності, коли Церква знову отримала можливість здійснювати духовну опіку над військовослужбовцями. Сьогодні капеланство стає не лише духовною підтримкою, а й важливим чинником морального зміцнення особового складу, проте воно стикається з проблемами законодавчого врегулювання, інтеграції в систему Збройних сил та пошуку балансу між церковними канонами і вимогами сучасності.

Перші документи та правила, що регулювали діяльність капеланів, мають глибоке коріння у християнській традиції. Одним із найдавніших документів, що містить правила для духовенства, є «Правила святих апостолів», які були сформовані у II столітті. Вони заклали основи поведінки священників, зокрема вказували на необхідність уникати світських турбот і зосереджуватися виключно на духовному служінні.

Зокрема, 83-тє Апостольське правило забороняє клірикам «у військовій справі вправлятися» та «утримувати водночас римське начальство і священничу посаду» [Книга Правил, 2008, с. 22], що підкреслює несумісність духовного служіння зі світською владою. Подібну норму містить і 7-ме правило IV Вселенського Собору (451 р.), яке забороняє священнослужителям «вступати на військову службу чи мирський чин» [Книга Правил, 2008, с. 41], аби уникнути суперечності між пастирським покликанням і державними обов'язками.

Як зазначає єпископ Никодим Мілош, ці правила слід розуміти в контексті заборони духовним особам займатися мирськими справами і народним управлінням. За його поясненням, під «військовими справами» маються на увазі не лише носіння зброї чи командування військом, а й управління військовим майном, видача платні, забезпечення війська, набір воїнів та інші адміністративні обов'язки [Никодим (Мілош), 2015, с. 231].

Видатні тлумачі канонів Зонара і Вальсамон, наголошують, що такі функції є несумісними зі священничим служінням, адже «не може бути змішано те, що не піддається змішанню,

а саме Боже і кесареве» [Правила святих вселенських соборів с толкованием, 2011, с. 161].

Отже, заборона, встановлена канонами, спрямована не проти духовної опіки над воїнами, а проти участі священників у військових діях чи управлінні військовими справами, що передбачають пролиття крові та суперечать природі священства.

З іншого боку, як слушно зазначає протоієрей Олександр Трофимлюк, досліджуючи свідчення Писання про військову службу, «новозавітня релігія прямо і беззаперечно не забороняла християнинові військової служби [...] і поки Каїнові почуття в серцях людей не зникли, поки буде існувати та панувати у світі і на землі гріх, до того часу існуватиме війна».

Приснопам'ятний протоієрей Димитрій Садов'як, *(колишній багаторічний очільник синодального управління духовно-патріотичного виховання у зв'язках зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України УПЦ КП)*, подає найбільш вдале і точне богословське узагальнення щодо ставлення Церкви до військової служби: «благословляючи щире виконання своїх службових обов'язків представниками збройних сил, Церква не благословляє насильства чи несправедливого застосування зброї: вона лише закликає захищати мирне життя цивільного населення аж до самопожертви, закликає любити всіх своїх ближніх і милостиво ставитися до переможених ворогів, закликає засуджувати несправедливі вчинки ініціаторів збройних конфліктів і одночасно пам'ятати про людські права їх учасників» [Садов'як Д., прот., 2006, с. 177].

Виходячи з цього, духовна опіка над воїнами постає не як відхилення від євангельських принципів, а як відповідь Церкви на реальні обставини людського життя. Ця позиція відображає богословське розуміння військової служби як служіння ближньому, покликаною охороняти мир і життя, а не здійснювати агресію чи помсту. Саме тому потреба моральної й духовної підтримки військовослужбовців і зумовила поступову адаптацію церковного служіння до умов війни, не змінюючи його пастирської сутності.

Так згодом виникають перші форми капеланства в арміях Європи, а відповідні правила отримують доповнення, що дозволяли священникам служити на військовій службі, але без права брати участь у бойових діях чи носити зброю.

Сучасна діяльність капеланів в Україні здійснюється на підставі низки нормативних актів, які чітко визначають їхні права, обов'язки та функції як у мирний час, так і в умовах воєнного

стану. Ці документи створюють правову основу для інтеграції капеланського служіння в систему Збройних Сил України, а також інших силових відомств, таких як Національна гвардія, Державна прикордонна служба та правоохоронні органи.

Законопроект «Про Службу військового капеланства» був офіційно поданий до Верховної Ради України 22 січня 2021 року [«Про службу військового капеланства», 2021]. Після тривалого розгляду та обговорення, 30 листопада 2021 року цей документ отримав позитивне голосування в парламенті, а згодом був підписаний Президентом України. Прийняття цього закону стало важливим кроком у впорядкуванні статусу військових капеланів та визначенні їхньої ролі у системі Збройних Сил і інших військових формувань країни.

Відповідно до положень нового закону, військовим капеланом може бути лише громадянин України, який є офіційно визнаним священнослужителем релігійної організації, зареєстрованої в Україні. Крім того, він має отримати мандат на здійснення капеланської діяльності від керівного органу або управління своєї релігійної структури. Це створює чіткі юридичні рамки, які забезпечують відповідальність і легітимність капеланського служіння в армії.

У Православній Церкві України (ПЦУ) благословення на отримання мандату військового капелана надається Блаженнішим Митрополитом Епіфанієм, що підкреслює високий рівень церковної підтримки та офіційності цього служіння. Важливо також зауважити, що посада військового капелана має офіцерський статус, що підвищує соціальний і професійний рівень священнослужителів, які беруть участь у капеланській роботі.

Окрім обов'язкової вищої богословської освіти, військові капелани проходять спеціалізоване навчання за програмами підготовки в окремих вищих військових навчальних закладах, серед яких – заклади Збройних Сил України, Національної гвардії та інших відомств. Для підвищення кваліфікації та адаптації до особливостей військового середовища капелани також проходять додаткові курси на базі провідних наукових установ, зокрема Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основною метою діяльності військових капеланів є задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників військових структур, а також членів їхніх сімей. Закон чітко визначає спектр обов'язків капеланів, які включають не лише проведення богослужінь і обрядів, а й душпастирську опіку, релігійно-просвітницьку діяльність, соціальну допомо-

гу, а також консультативну підтримку командування з питань релігії і духовності.

Капелани виступають як важливі посередники між духовною сферою і військовим колективом, забезпечуючи моральну підтримку під час виконання складних завдань, у кризових ситуаціях, а також сприяють формуванню здорового морально-психологічного клімату у військах.

Прийняття Закону України «Про Службу військового капеланства» стало важливим кроком у систематизації та розвитку капеланської служби, підвищенні її престижу та професійності. Військове капеланство, об'єднуючи офіційний статус і добровільну ініціативу, є важливим елементом духовного життя Збройних Сил і сприяє формуванню міцної моральної основи у військових колективах, що має особливе значення для безпеки та стабільності країни.

Розвиток військового капеланства в Православній Церкві України знаходить своє відображення в низці рішень Священного Синоду, якими поступово формувалася структура та нормативна база цього служіння.

5 лютого 2019 року Священний Синод ПЦУ ухвалив рішення (Журнал № 4) «Про голову Синодального управління військового духовенства», що стало початком організаційного оформлення відповідного церковного підрозділу [Журнали засідання Священного Синоду від 5 лютого 2019 року, 2019]. Подальший етап інституційного становлення відбувся 29 жовтня 2019 року, коли було затверджено Статут Синодального управління військового духовенства у новій редакції (Журнал № 55) [Журнали засідання Священного Синоду від 29 жовтня 2019 року, 2019].

У період російсько-української війни Священний Синод неодноразово ухвалював документи, що стосуються богослужбової практики та служіння капеланів у воєнний час. Зокрема, 7 березня 2022 року була прийнята Постанова № 23 «Про зміну в богослужбовій практиці у зв'язку з війною в Україні» [Документи засідання Священного Синоду 7 березня 2024 р., 2024], а 21 березня того ж року – Постанова № 24 «Про використання зброї» [Постанови Священного Синоду від 21 березня 2022 р., 2022], яка торкалася морально-етичних аспектів поведінки військових у бойових умовах. Важливим етапом подальшого розвитку військового душпастирства стало Рішення № 18 від 18 жовтня 2022 року «Щодо питання подальшої організації військового капеланства», спрямоване на вдосконалення струк-

тури цього служіння в системі ПЦУ [Документи засідання Священного Синоду 18 жовтня 2022].

Останнім із важливих документів є Рішення Священного Синоду від 7 березня 2024 року (№ 34) «Про текст “Звершення Божественної літургії за чином святителя Іоана Золотоустого в польових умовах”», яке визначило порядок звершення Євхаристії під час військової служби, враховуючи особливості польового середовища та потреби українських захисників [Документи засідання Священного Синоду 7 березня 2024 р.].

Вцілому, рішення та постанови Священного Синоду ПЦУ створюють ефективний правовий і організаційний фундамент для подальшого розвитку капеланської служби. Вони забезпечують її відповідність сучасним вимогам часу та потребам суспільства, а також допомагають адаптувати служіння капеланів до нових викликів і обставин, що постають перед Україною у XXI столітті.

Служіння капеланів в Україні, особливо з початком повномасштабної війни в 2022 році, набуло нових форм, глибшого змісту та значно складнішого виміру. Якщо раніше капеланство сприймалося переважно як духовна опіка в місцях несення служби або в умовах ізоляції (військові частини, виправні установи, лікарні), то нині капелани виконують місію, яка охоплює моральну підтримку на передовій, участь у реабілітаційних програмах для військовослужбовців, допомогу родинам загиблих та служіння в умовах глибокої травматизації суспільства. Війна змінила не лише самі підходи до душпастирства, а й висунула перед капеланами нові, складні виклики, як практичного, так і богословського характеру.

Один з основних викликів – це необхідність поєднання духовного служіння з фізичним перебуванням у зоні бойових дій. Капелан не є військовим у класичному розумінні цього слова, однак він присутній на фронті як духовний наставник. Він несе слово надії там, де панує смерть і страх. Така присутність вимагає не лише моральної витривалості, але й готовності розділяти небезпеку, холод, втому, психологічне виснаження разом із тими, кого він духовно підтримує. Водночас капелан повинен залишатися носієм миру, незважаючи на агресивне середовище.

Ще один суттєвий виклик – духовно-психологічне вигорання. Постійне перебування в емоційно-напруженому середовищі, переживання смерті побратимів, сповідь бійців, які втратили друзів або скоїли вбивства, що суперечать їхній моралі, – усе це глибоко ранить і самого капелана. У багатьох випадках відсутність належної психологічної підтримки для самих душпас-

тирів призводить до втрати емоційної рівноваги, апатії, а в деяких випадках – до кризи віри.

Капелани також стикаються з викликом міжконфесійної взаємодії. В Україні, де представлені різні християнські конфесії, включно з Православною Церквою України, Українською Греко-Католицькою Церквою, Римо-Католицькою Церквою та протестантськими спільнотами, капеланське служіння має базуватись на принципах взаємоповаги та спільного служіння в душі християнської любові.

Юридичний аспект також створює напруження. До грудня 2022 року капеланство в Україні існувало переважно на волонтерських засадах. Із набуттям чинності вищезгаданого Закону «Про службу військового капеланства» були закладені основи для створення офіційного інституту капеланів. Проте імплементація цього закону стикається з труднощами: формування єдиних стандартів для підготовки капеланів, вирішення питань підпорядкованості, соціального забезпечення та координації між релігійними організаціями та Міністерством оборони.

Іншим важливим аспектом є виклик збереження ідентичності. У зоні бойових дій, де пріоритетом стає виживання, є ризик того, що капелан може асимілюватися в середовище і втратити свою духовну місію. Його завдання – не тільки підтримувати, а й нагадувати про духовні орієнтири, про вічні цінності, про людську гідність навіть у найтемніші часи. Він не має стати лише «психологом у рясі», а має зберегти роль духовного провідника, що відкриває шлях до Бога.

Також капелан повинен уміти відповісти на складні богословські запитання. Як поєднати християнське вчення про мир, любов до ближнього, заборону вбивства з реальністю війни, де військовий змушений застосовувати зброю? Як підтримати солдата, який кається в тому, що довелося вбити, і водночас запевнити його, що він не втратив людську гідність і не зрадив Бога? Ці питання потребують не лише знання догматичного богослов'я, а й глибокого духовного досвіду та пастирської мудрості.

Особливо гострим залишається питання посмертного служіння. Військові капелани часто першими стикаються з тілами загиблих, проводять похоронні обряди на передовій, спілкуються з родинами полеглих, які перебувають у стані глибокого горя або втрати віри. Вони мають не лише правильно звершити церковний чин, а й знайти слова розради, які не будуть порожніми, формальними чи банальними. Це потребує не тільки богословського знання, а й душевної чутливості, глибокої емпатії.

Проблемою є також ставлення частини військовослужбовців до капеланів. Бувають випадки, коли серед бійців поширені скепсис, недовіра чи навіть ворожість до духовних осіб, що зумовлено попереднім негативним релігійним досвідом або травматичними подіями. Капелану доводиться вибудовувати авторитет не адміністративними повноваженнями, а щирістю, жертовністю і постійною присутністю поруч, у тих самих умовах, у тому самому окопі.

Підсумовуючи можемо констатувати, що історія капеланського руху засвідчує його еволюцію від поодиноких форм духовної опіки у війську до впорядкованої системи служіння, визнаної як Церквою, так і державою. Воно ґрунтується на канонічних правилах, які визначають духовну сутність і межі пастирського служіння, та водночас спирається на законодавчу базу України, що регламентує діяльність капеланів у військових структурах.

Сучасне капеланство в Україні, особливо у контексті війни, набуває нового значення і активно розвивається, проте стикається з низкою проблем: нестача підготовки капеланів, труднощі у взаємодії з військовими тощо. Для подолання цих та інших викликів необхідний системний підхід, що включатиме покращення ресурсного забезпечення, психологічної підтримки та підвищення суспільної обізнаності про важливість капеланства.

1. *Біблія*. Сучасний переклад з давньоєврейської та давньогрецької мов. 2-ге вид., Київ: Українське Біблійне Товариство, 2023, 1366 с.
2. *Документи засідання Священного Синоду 18 жовтня 2022 р.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dokumenty-zasidannya-svyashhennogo-synodu-18-zhovtnya-2022-r/> (Дата звернення: 29.10.2025).
3. *Документи засідання Священного Синоду 7 березня 2024 р.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dokumenty-zasidannya-svyashhennogo-synodu-7-bereznya-2024-r/> (Дата звернення: 29.10.2025).
4. *Журнали засідання Священного Синоду від 29 жовтня 2019 р.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/zhurnaly-zasidannya-svyashhennogo-synodu-vid-29-zhovtnya-2019-r/> (Дата звернення: 30.10.2025).
5. *Журнали засідання Священного Синоду від 5 лютого 2019 р.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/zhurnaly-zasidannya-svyashhennogo-synodu-vid-5-lyutogo-2019-r-2/> (Дата звернення: 30.10.2025).
6. *Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих Отців*, пер. С. Чокалюка, Київ: Вид. від. УПЦ КП, 2008, 367 с.
7. Михайлишин І., прот., (2006), *Історія взаємин Церкви і війська в Київській Русі, Труди Київської Духовної Академії: богословсько-історичний щорічник Київської Духовної Академії УПЦ КП, [Київ], ч. 3 (3), с. 254–260.*

8. *Постанови Священного Синоду від 21 березня 2022 р.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/postanovy-svyashhennogo-synodu-vid-21-bereznya-2022-r/> (Дата звернення: 30.10.2025).
9. *Правила Православної Церкви з тлумаченнями єпископа Никодима (Мілаша), Київська православна богословська академія; упоряд. і перекл. С. М. Чокалюк, Київ: Вид. Від. УПЦ КП, 2015, ч. 1, 815, [1] с.*
10. *Правила святых Вселенских Соборов с толкованием, Москва: 2011, 737 [15] с.*
11. *«Про службу військового капеланства». Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (Дата звернення: 29.10.2025).
12. Садов'як Д., прот., (2006), Погляд на військову службу через призму християнського світобачення, *Труди Київської Духовної Академії: богословсько-історичний щорічник Київської Духовної Академії УПЦ КП, [Київ], ч. 2 (2), с. 175–184.*
13. Трофимлюк О., прот., (2016), Свідчення Священного Писання про військову службу, *Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії, ред. кол.: митр. Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.], [Київ], № 16 (188), с. 355–364.*
14. Філарет (Денисенко), патр., (2003), *Доповіді*, Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, т. 5, 512 с.

-
1. *Bibliia.* Suchasnyi pereklad z davnoievreiskoi ta davnohretskei mov. 2-he vyd., Kyiv: Ukrainse Bibliine Tovarystvo, 2023, 1366 s. [In Ukrainian].
  2. *Dokumenty zasidannia Sviashchennoho Synodu 18 zhovtnia 2022 r.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dokumenty-zasidannya-svyashhennogo-synodu-18-zhovtnya-2022-r/> (Access date: 29.10.2025). [In Ukrainian].
  3. *Dokumenty zasidannia Sviashchennoho Synodu 7 bereznia 2024 r.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dokumenty-zasidannya-svyashhennogo-synodu-7-bereznya-2024-r/> (Access date: 29.10.2025). [In Ukrainian].
  4. Filaret (Denysenko), patr., (2003), *Dopovidi*, Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, t. 5, 512 s. [In Ukrainian].
  5. *Knyha pravyl sviatykh apostoliv, Vselenskykh i Pomisnykh soboriv, i sviatykh Ottsiv*, per. S. Chokaliuka, Kyiv: Vyd. vid. UPTs KP, 2008, 367 s. [In Ukrainian].
  6. Mykhailyshyn I., prot., (2006), Istoriiia vzaemyn Tserkvy i viiska v Kyivskii Rusi, *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslovsko-istorychnyi shchorichnyk Kyivskoi Dukhovnoi Akademii UPTs KP, [Kyiv], ch. 3 (3), s. 254–260.* [In Ukrainian].
  7. *Postanovy Sviashchennoho Synodu vid 21 bereznia 2022 r.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/postanovy-svyashhennogo-synodu-vid-21-bereznya-2022-r/> (Access date: 30.10.2025). [In Ukrainian].
  8. *Pravila svyatykh Vselenskikh Soborov s tolkovaniem, Moskva: 2011, 737 [15] s.* [In Russian].

9. *Pravyla Pravoslavnoi Tserkvy z tlumachenniamy yepyskopa Nykodyma (Milasha)*, Kyivska pravoslavna bohoslovska akademiia; uporiad. i perekł. S. M. Chokaliuk, Kyiv: Vyd. Vid. UPTs KP, 2015, ch. 1, 815, [1] s. [In Ukrainian].
10. «Pro sluzhbu viiskovoho kapelanstva». *Zakon Ukrainy vid 30.11.2021 № 1915-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (Access date: 29.10.2025). [In Ukrainian].
11. Sadoviak D., prot., (2006), Pohliad na viiskovu sluzhbu cherez pryzmu khrystyianskoho svitobachennia, *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslovsko-istorychnyi shchorichnyk Kyivskoi Dukhovnoi Akademii UPTs KP*, [Kyiv], ch. 2 (2), s. 175–184. [In Ukrainian].
12. Trofymliuk O., prot., (2016), Svidchennia Sviashchennoho Pysannia pro viiskovu sluzhbu, *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: naukovyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskei akademii*, red. kol.: mytr. Pereiaslav-Khmelnytskyi i Bilotserkivskiyi Epifanii (Dumenko) (hol. red.) [ta in.], [Kyiv], № 16 (188), s. 355–364. [In Ukrainian].
13. *Zhurnaly zasidannia Sviashchennoho Synodu vid 29 zhovtnia 2019 r.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/zhurnaly-zasidannya-svyashhennogo-synodu-vid-29-zhovtnya-2019-r/> (Access date: 30.10.2025). [In Ukrainian].
14. *Zhurnaly zasidannia Sviashchennoho Synodu vid 5 liutoho 2019 r.* URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/zhurnaly-zasidannya-svyashhennogo-synodu-vid-5-lyutogo-2019-r-2/> (Access date: 30.10.2025). [In Ukrainian].